

Верховний
Суд

«Суд знає закони» та змагальність сторін: баланс та взаємодія

Іван Міщенко, суддя КГС ВС

Jura novit curia - теоретичний аспект

Складається з **трьох основних елементів**:

- Суд знає **закон** (на мій погляд, більш доречно використання терміну **«право»**)
- Суд здійснює пошук та аналіз правових норм щодо спору **безвідносно посилання сторін**
- Суд **застосовує норми права** до фактичних обставин спору (da mihi factum, dabo tibi jus)

Jura novit curia – процесуальний аспект

Стаття 162 Господарського процесуального кодексу:

«Позовна заява повинна містити:

4) зміст позовних вимог: спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні; якщо позов подано до кількох відповідачів - зміст позовних вимог щодо кожного з них;

5) виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; зазначення доказів, що підтверджують вказані обставини;
правові підстави позову;

Jura novit curia – втілення у судовій практиці (ч.1)

Постанова ВП ВС від 04.12.2019 (справа 917/1739/17):

1. Суть спору: стягнення з власника об'єкта нерухомого майна коштів за фактичне користування земельною ділянкою, на якій цей об'єкт розміщено (збитки vs кондикційні зобов'язання);
2. Позиція судів: (а) не доведено розмір заявлених у позові збитків; (б) суди не розглядали посилання позивача в апеляційній скарзі на положення статті 1212 ЦК, оскільки позов стосувався стягнення збитків, а не стягнення коштів у зв'язку з їх збереженням без достатньої правової підстави;
3. Позиція ВП ВС: 83. правові підстави позову - це зазначена в позовній заяві нормативно-правова кваліфікація обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. При цьому **незгода суду** з наведеним у позовній заяві правовим обґрунтуванням щодо спірних правовідносин **не є підставою для відмови у позові**, як помилково вважали суди попередніх інстанцій у цій справі.

Jura novit curia – втілення у судовій практиці (ч.2)

84. Оскільки повноваження органів влади, зокрема і щодо здійснення захисту законних інтересів держави, є законодавчо визначеними, суд згідно з принципом *jura novit curia* («суд знає закони») під час розгляду справи має самостійно перевірити доводи сторін щодо безоплатного користування земельною ділянкою та відшкодування коштів, пов'язаних з її використанням без належного оформлення правовстановлюючих документів на неї.

85. При цьому суди, з'ясувавши при розгляді справи, що сторона або інший учасник судового процесу на обґрунтування своїх вимог або заперечень послався не на ті норми права, що фактично регулюють спірні правовідносини, самостійно здійснює правильну правову кваліфікацію останніх та застосовує для прийняття рішення ті норми матеріального і процесуального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини. Зазначення позивачем конкретної правової норми на обґрунтування позову не є визначальним при вирішенні судом питання про те, яким законом слід керуватися при вирішенні спору.

86. Велика Палата Верховного Суду зазначає, що саме на суд покладено обов'язок надати правову кваліфікацію відносинам сторін виходячи із фактів, установлених під час розгляду справи, та визначити, яка правова норма підлягає застосуванню для вирішення спору. Самостійне застосування судом для прийняття рішення саме тих норм матеріального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини, не призводить до зміни предмета позову та/або обраного позивачем способу захисту.

Jura novit curia – позиції Верховного Суду

Позиції Верховного Суду:

- 1) ВП ВС від 04.12.2019 справа № 917/1739/17
- 2) ВП ВС від 26.06.2019 справа № 587/430/16-ц
- 3) ВП ВС від 12.06.2019 справа № 487/10128/14-ц
- 4) ВП ВС від 11.09.2019 справа № 487/10132/14-ц
- 5) ВП ВС від 04.09.2019 справа № 265/6582/16-ц

Принцип змагальності – розвиток та нові тенденції

Принцип змагальності (колишня редакція ГПК, стаття 4*3):

«Судочинство у господарських судах здійснюється на засадах змагальності. Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, обґрунтовують свої вимоги і заперечення поданими суду доказами. Господарський суд створює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, необхідні умови для встановлення фактичних обставин справи і правильного застосування законодавства»

Принцип змагальності – розвиток та нові тенденції

Принцип змагальності (чинна редакція ГПК, стаття 13):

1. Судочинство у господарських судах здійснюється на засадах змагальності сторін.
2. Учасники справи мають рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених цим Кодексом.
3. Кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом.
4. Кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних з вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій.
5. Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість:
 - 1) керує ходом судового процесу;
 - 2) сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами;
 - 3) роз'яснює у разі необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій;
 - 4) сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом;
 - 5) запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків.

Принцип змагальності – втілення у судовій практиці (ч. 1)

Постанова КГС ВС від 25.10.2019 (справа 917/1307/18):

1. Суть спору: чи виникло у відповідача зобов'язання з поставки товару, що, в свою чергу, пов'язано з датою укладення Договору. Позивач стверджував, що Договір було укладено **27.03.2018** року, а тому поставка повинна була відбутись до 10.04.2018. Відповідач поставки не здійснив взагалі, що і стало підставою для звернення до суду з вимогами виконати зобов'язання з поставки товару та сплатити неустойку за порушення строків поставки. Відповідач стверджує, що Договір було укладено **14.05.2018**, а тому у нього не виникло і не могло виникнути зобов'язання щодо поставки до 10.04.2018.
2. Позиція суду першої інстанції: (а) вказана в тексті Договору дата - 27.03.2018 - не є датою його укладення та підписання його сторонами (б) підписаний Позивачем примірник договору був направлений Відповідачу 08.05.2018, а отриманий останнім 14.05.2018; (3) отже, Договір було укладено і підписано сторонами вже після спливу встановленого в специфікації строку поставки товару (10.04.2018). В позові відмовлено.

Принцип змагальності – втілення у судовій практиці (ч. 2)

3. Позиція суду апеляційної інстанції: (а) **Відповідач**, заперечуючи виникнення обов'язку з поставки товару, **не довів факт не підписання договору Позивачем** у період з 02.04.2018 по 10.04.2018; (б) позов задовольнити.

4. Позиція КГС ВС: 39. однією з основних засад (принципів) господарського судочинства **визначено принцип змагальності сторін**, сутність якого розкрита у статті 13 цього Кодексу. Кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом; кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних з вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій.

41. Принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи. **Цей принцип передбачає покладання тягара доказування на сторони**. Одночасно цей принцип не передбачає обов'язку суду вважати доведеною та встановленою обставину, про яку сторона стверджує. Така обставина підлягає доказуванню таким чином, аби задовольнити, як правило, стандарт переваги більш вагомих доказів, тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний. Верховний Суд звертається до власних висновків у Постанові від 02.10.2018 у справі № 910/18036/17.

Принцип змагальності – втілення у судовій практиці (ч. 3)

42. З урахуванням наведеної вище сутності принципу змагальності **саме Позивач мав довести ту обставину**, на яку він посилається в обґрунтування заявлених позовних вимог - підписання спірного договору сторонами саме **27.03.2018**.

43. Проте наявності таких доказів судом апеляційної інстанції встановлено не було, а навпаки, спростовано твердження Позивача про підписання Договору сторонами 27.03.2018. У той же час, зробивши припущення про ймовірне підписання Договору Позивачем у період з 02.04.2018 по 10.04.2018, суд апеляційної інстанції **в порушення принципу змагальності безпідставно переклав тягар доведення цієї обставини на Відповідача** та фактично бездоказово презюмував виникнення в останнього зобов'язань за договором до спливу строку поставки товару, встановленого в специфікації №1. В порядку *obiter dictum* Верховний Суд зазначає, що у даному випадку **суд апеляційної інстанції** припустився логічної помилки, коли в обґрунтування свого рішення фактично **використав концепцію негативного доказу, яка сама по собі порушує принцип змагальності**.

44. Висновок: касаційну скаргу Відповідача задовольнити, постанову суду апеляційної інстанції скасувати, рішення суду першої інстанції залишити в силі

Принцип змагальності – позиції Верховного Суду

Позиції Верховного Суду:

- 1) КЦС ВС від 25.03.2020 справа № 646/5062/17
- 2) КГС ВС від 04.12.2019 справа № 910/17755/18
- 3) ВП ВС від 18.03.2020 справа № 129/1033/13-ц
- 4) КГС ВС від 18.11.2019 справа № 902/761/18
- 5) КЦС ВС від 16.11.2020 справа № 344/16215/17

Висновки та міркування

- Принцип «*jura novit curia*» відомий в судочинстві ще з римських часів та є своєрідним «наріжним каменем» роботи суду в будь-якій державі
- Вказаний принцип за своєю сутністю зводиться до надання судом власної правової кваліфікації спору, яка може і не співпадати з позиціями сторін. Таке неспівпадіння саме по собі не може бути підставою для відмови у позові (ширше – відмови відновити порушене право)
- Принцип змагальності, на противагу, змінюється та розвивається. Радянський принцип інквізиційного судочинства, метою якого було встановлення об'єктивної істини у спорі, поступився принципу змагальності, при втіленні якого суд займає позицію об'єктивного та неупередженого арбітра, не збирає докази, а лише оцінює ті, що надані сторонами
- Залишається дискусійним питання співвідношення господарського та цивільного судочинства в контексті застосування вказаних принципів та межах, в яких суд може їх застосовувати, а також в контексті застосування нових процесуальних «фільтрів»

—
Верховний
Суд

Дякую за увагу!